

Рецензия

от професор д. н. Валери Стоилов Стефанов,

член на научно жури в конкурс за заемане на академичната длъжност „професор” в Пловдивския университет “Паисий Хилендарски”, област на висше образование 2, хуманитарни науки; професионално направление 2,1. филология (Българска литература – Българска литература от Освобождението до края на Първата световна война и Историческа поетика на българската литература), обявен в Държавен вестник, бр. 46/09.06.2017 г.

1. Данни за конкурса

Конкурсът за заемане на академичната длъжност „професор“ по “Българска литература” е обявен от катедра „История на литературата и сравнително литературознание“ на факултет Филологически на Пловдивския университет “Паисий Хилендарски”.

На конкурса за заемане на длъжността „професор” се е явил един кандидат – доцент д.н. Иван Тодоров Русков.

2. Данни за кандидата

Иван Тодоров Русков е магистър по български език и литература, дипломиран в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски”.

През 1999 получава научната и образователна степен „доктор“ за успешно защитена дисертация на тема „Развой на пейзажната лирика в българската литература от Освобождението до Първата световна война“. Доктор на науките, с успешно защитен докторат на тема „Символи и свят. Кръстът“.

От 1989 година професионалният път на Иван Русков е свързан с Пловдивския университет, където е последователно асистент, старши асистент, главен асистент и доцент /от 2003 г./. Чете основни курсове лекции по Нова българска литература от Освобождението до края на Първата световна война и по Историческа поетика на българската литература. Водил е семинарни занятия и лекции с различна тематика в бакалавърски и магистърски курсове, посочени в документацията за конкурса. В момента заема длъжността „доцент“ по българска литература и историческа поетика в катедра „История на литературата и сравнително литературознание“ на Филологическия факултет, ПУ „Паисий Хилендарски“.

Иван Русков е работил като лектор по български език, литература и култура в университета "Лоранд Йотвъш" - ELTE, Будапеща, Институт по славянски и балтийски филологии. Дългогодишен член на редколегията на списание „Български език и литература“. Автор е на 114 публикации, описани по години в документацията към конкурса. Справката, издадена от Филологическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“ показва, че доцент Русков отговаря на всички заложи изисквания към кандидатите за заемане на съответната академична длъжност. Публикациите, представени за конкурса, са различни от публикациите, представени за процедурите за доцент и доктор на науките. Доцент Иван Русков е научен ръководител на един успешно защитил докторант. Участвал е в три научни проекта. Отговаря на изискването за минимален преподавателски стаж в съответното

професионално направление, както и за броя на водените лекционни курсове.

3. Научни трудове. Приноси

На конкурса Иван Русков представя научни трудове, издадени като книги или публикувани в различни издания. Основният труд е „Време и запис. Образи на свещеното в новобългарската история“. Заглавието и подзаглавието добре описват обхвата на проблематиката. Модерните общности, наречени „нации“, се нуждаят от специфични самоописания. Нуждаят се от език, чрез който да говорят за себе си, да се полагат във времеви перспективи, да преследват каузи, символично да се лекуват когато боледуват... Интересното на самоописанията е, че се трансформират и селектират във времето. Едни от тях се запазват като съкровищница, гравират се в колективната памет. Други се забравят, замазват се по стените на времето, някак неудобни и срамни са.

Иван Русков иска да прочете българското историческо време през разнородни записи. Освобождение, обединение, покруса, траур... са колективни състояния, превърнати в дискурсивни масиви. Народ и време се срещат в съдбовните конфигурации на записа. Дискурсите са събития, но и отпечатъци на менталности, утаители на емоции, пластове за разкопаване. Те, като ни показва изследването, са и знаци на съдбата. Свещеното е свещта на народа–страдалец, който иска да се съзре в сумрака на историята и да надмогне ориста си.

Образите на свещеното служат не просто за самоописания, а за спасения, те са опрени неизменно в кръста на колективното мъченичество

и възкресение. „Свещеното свое“ е четено от автора като „съвкупност от представи и символи“, които позиционират общността в неизбежната драма на времето. „Свещеното свое“ е механизъм за интегриране, но и за експулсиране. То е самото полемично поле където никой не е идентичен на истината, но всеки иска да говори от нейно име. „Де българското?“ – питаше дядо Йоцо. „Де свещеното?“ – пита тази книга и се опитва да ни покаже как се конструира и действа то.

Свещеното е опит в пределното, то се изработва в реалността на събитията, но и в реторичната мощ на речта, чрез която става достъпно за подновяващи се във времето колективни екстази и покрусии. От „речта Оборище“ до „речта Джон Атанасов“ – текстовият обхват на работата е достатъчно широк и разнообразен, за да могат да се видят приликите и разликите в проявленията и оформленията на свещеното.

Понятията „свято“ и „свещено“ имат различни интерпретации. Те са смислово близки, но не се припокриват, нюансирани са. Святото се оповестява от небесата, свещеното се изковава в съдбата. Святото, казва Рудолф Ото в изследването си „Идеята за святото“, е „постепенно етическо схематизиране на един своеобразен първичен чувствен рефлекс...“. Българските записи на свещеното носят белезите от това срастване между емоцията на пределното заслепение, етиката на възискателността и трагиката на периодичните пробуждания.

„Записките“ на Захари Стоянов са самата дискурсивна утроба на българското „свещено“, малцина ще отхвърлят подобно твърдение. „Мястото Оборище“ и „речта Оборище“ формират онзи център, където се отваря място за свещенопроявлението. Някаква надхърляща сила

осветява това място и „тварното чувство“ /Рудолф Ото/ на придошлите робски човеци се надмогва чрез осмеляването и смайването. Тварната рая, която на мястото Оборище проговаря с бога на българската свобода – това е свещенодействието, свещеното действие, на един исторически и трансцедентно самодефиниращ се колектив, народ повярвал и вживян в своето „божественно могущество“.

Оборище е място–събитие, светилище, където се преживява нумен. Нуминозното, което променя чувството за реалност и разполага делегатите между потреса и възвисението. Сцената, в която се описва кулминацията на тези преживявания е добра илюстрация на казаното, тя е приведена и в работата – „секи признаваше, че въодушевлението беше свято, миналата тържествена. После Бенковски се обърна към събравшите са и каза огнена реч. Селените си смъкнаха калпаците и започнаха да се кръстят, като че са служеше свята литургия, мнозина от тях нападаха пред земята като пред Христа.“

Не очакваното, а настоящето Божие проявление, това е нумен. Редицата примери, дадени в страниците посветени на „Записките“, са показателни за обхвата и спецификата на нуминозните преживявания.

В „Записките“ е уловена дълбинната диалектика на свещеното, неговото раздвоение между възвишението от една страна и падението, разкъсването, жервоприношението... от друга. По силата на тези, може би недотам коректни, асоциации можем да си припомним Ръоне Жирар, който мислеше свещеното тъкмо през жертвоприношението, през сакрифисалния кризис.

Българското свещено е такава пулсация, такава драматизация на колективните спазми. Изследването на Иван Русков е посветено точно на тези спазми и това го прави изключително интересно и новаторско. Нека да отбележа тук, че изследователският подход на Русков се основава на внимателно четене на текстове и контексти, той не бърза с изводите, по-скоро държи да ни разведе из изворите. Този подход е характерен за цяла пловдивска група литератори, които със своите работи направиха значим влог в българското литературознание, а в по-широк аспект и в българската хуманитаристика.

Свещеното, казахме, се обсъжда като механизъм за самоописание. То е разтворените вещаещи небеса, които преобразяват света в светлина, то и е слитане в бездните на провала, предателствата, грешните стъпки, омерзението и самопрезрението. Човеците западат в превратностите на своята лична орис и колективна съдба, но не се отказват да пишат кървави писма, в които оповестяват жаждата си по спасение и възнесение. Свещеното е възможност да се самозабравиш, да отметнеш обстоятелствата, с които са те затиснали животът и историята. Но то е и орисията да се събудиш, да се видиш отнесен на най-долната земя на страданията и загубите. „В Батак „страшният съд“ започва без Бог...“ – припомня работата и това е тъкмо захвърлянето на свещения народ в долната земя, населявана от апокалиптични псета и грабливи птици.

Вярно е, бунтовният език се стреми да преобърне вековните отношения между господари и роби, но не по-малко вярно е, че чрез речта на свещеното колективът разгръща своите сложни отношения със самия себе си. Работата внимателно ни показва как „свещеното свое“

работи с образността на християнската култура, как „обзавежда“ символичното пространство на общността с поведенчески образци и с образи на светии. Разяснява ни как идеологическите проекти търсят и намират своя фигуративен език.

Всевъзможни „своелогични обстоятелства“ неведнъж преломяват патоса и го превръща в трагос. Нощем човекът се оглежда в стихове, сутрин се събужда от политически речи, а вечерта е вече в окопите, сроден по нов начин със себе си, с тревата и земята.

Кръстът и полумесеца са религиозни идентификатори, но в случая са разгледани и като повратливи, „танцуващи“ идеологеми. Поетите и поезиите, политиците и политиките се оказват прекалено омесени в историческите превратности. Падащият на бойното поле литературен герой Люцкан и реално бягащият от България монарх Фердинанд, са еднакво добра илюстрация на този сплит. На земята се явява не само добрият Бог, там слитат и злите сили. Целият демоничен пантеон се стоварва върху майката–земя, за да види що за човеци са човеците на свещеното. Между гръмките речи на Бенковски и тихата победа на Дебелянов се разгъва символичната карта на свещената България.

Някъде в гънките на тази карта ще се подаде и образът на Димо Кьорчев, веднъж в образа на страстен метафизик в „Тъгите ни“, втори път в образа на пристрастен идеолог в книгата „Зад фронта“. Въпроси от типа кой е истинският Димо Кьорчев и коя е истинската свещена Родина са излишни за автора на изследването и основателно. Свещеното е смайващо поетическо възвишение на душата, но и ситуативно затъване в конюнктури, словесен промискуитет, преживяван с все същата вяра.

Тогавашните български човеци правилно са разбрали, че между метафизичната Родина и химерата Отечество трябва да се вкара клин, който да ги разедини, да ги запази за различни сфери и употреби.

От главата „Траурът на Отец Паисий“ започва важна част от изследването, която се занимава с дълбините на траура и с механизмите на самолечението. Нарцистично нараненият балкански лъв, заринатите в кръвта и в калта символи на вярата, трябва да бъдат вдигнати, излекувани, изчистени и понесени към бъдещето... Отново. Докато има път пред общността, ще има и усърдие върху „свещеното свое“. Някой трябва да кърпи платното на идентичността, да поддържа вярата в континуитета, да бродира свещените образи. Съдба ни е да прибираме под егидата на „свещеното свое“ всичко що е престижно, сдобило се с име и заслужило да свети за нас и откъм нас.

По силата на ред обстоятелства, последователно показани в работата, Отец Паисий се оказва значимият образ в това съдбовно платно. Една бащинска фигура, компресирала в себе си речта, сваята, паметта, пробудата, надеждата... През двадесетте и тридесетте години на миналия век символичната машина продължава своята отговорна работа. Така е, защото в поражението и в траура се живее трудно, а на народите, както и на човеците, им се живее.

Народът на свещеното трябва да се измъкне от поредната историческа яма, в която се е озовал и той се мъчи да изпълзи по стените на ямата. Търси си славни имена и събития, преживява нови Велики петъци, колективни захласи, изпада в нови речеви изстъпления. Сериозни хора се заемат със зографисването на платното и Иван Русков е показал

техните усърдия. Някои ще платят скъпо, след време, за работата върху платното.

Народът на свещеното и неговите говорители така и не узнават, че техният Бог е модерен ироник. Някой би го нарекъл и циник. Но работата „Време и запис“ не прави това. Тя ни помага да се ориентираме в картата, но не ни завлича в лесното доволство на квалификациите. Тя ни казва, че според колективните интуиции някъде има скрито идеологическо имане и все някой ще иде да го търси и разкопава. Желанията на свещения народ са миметични и това е най–отговорно укриваната тайна.

Останалите работи, представени за конкурса, също се вписват в така очертания изследователски подход, като повечето от тях третираат близка до вече описаната проблематика. През 2009 година Иван Русков подготви едно от най–стойностните издания на „Записките“ на Захари Стоянов. Освен текстологичната работа по първото издание, той написа и цяла книжка към изданието, както и послеслов към него. „Дявол на кантар. Приписки към Записките“ е грижовно и компетентно въвеждане в необятния свят на тази книга. Освен встъпителната студия, която се занимава с историята на книгата, са представени различните нейни издания, включена е статията „За кръста“, направен е речник, дадени са бележки за споменати имена. Тук се вписва и интересният послеслов към третия том – „От единия поглед до липсващата точка“, който задълбочено осмисля концептуалната цялост на Захариевото творение.

Това наистина е издание, което ще остане в историята на „Записките“, ще бъде ориентир за неговите бъдещи читатели и изследователи.

Останалите статии също се вписват в досега направените оценки за стойността на изследванията на автора. Ще отбележа само част от тях – „От литературата за събитието към събитието в литературата“, „От реалността към образа: биографичният образ на Ботев в прочитаната на Заимов“, „Глас, поглед и привидение в „Ахасфер“ на Лилиев“, „Език и родина. Своето в контекста на юбилейния спектакъл“.

Като обобщение ще кажа, че трудовете, представени за конкурса от доц. д. н. Иван Русков имат приносна стойност за българската хуманитаристика. Те въвеждат разглежданите текстове в нови интерпретативни перспективи, правят изключително интересни връзки между разнородни текстови масиви. Конкретните приносни моменти в отделните статии са коректно посочени в справката за приносите и аз се присъединявам към тях.

Имам преки наблюдения от преподавателската работа на Иван Русков, включително и от престоя му като лектор в Будапеща. Мога да кажа само положителни неща за неговото педагогическо усърдие. Той умее да мотивира студентите, да ги накара да бъдат отговорни и любопитни към онова, което вършат.

4. Заключение

Единственият кандидат, явил се на обсъждания конкурс, е достойният кандидат. Давам своя положителен вот за избора на доцент д.н. Иван Тодоров Русков в конкурса за академичната длъжност „професор“ по Българска литература в ПУ „Паисий Хилендарски“.

София
8.11.2017 г.

/Проф. дфн Валери Стефанов/